

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร)
วัดสระเกศ

ภูมิลำเนาเดิม	เรือนแพหน้าวัดกัลยาณมิตร อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี
วันประสูติ	วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชกาลที่ ๕
วันสถาปนา	วันเสาร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๓๒๕ ตรงกับวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ในรัชกาลที่ ๙
วันสิ้นพระชนม์	วันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๓๒๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ในรัชกาลที่ ๙
พระชนมายุ	๙๐ พรรษา ๕ เดือน ๑๔ วัน
ทรงดำรงตำแหน่ง	
สมเด็จพระสังฆราช	๒ ปี ๑๑ วัน

พระประวัติเบื้องต้น

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร) ทรงมีพระนามเดิมว่า อยู่ ประสูติเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เรือนแพหน้าวัดกัลยาณมิตร อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี ท่านบิดาชื่อ ทรุษ ท่านมารดาชื่อ จันทน์ เมื่อทรงพระเยาว์ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้น ในสำนักท่านบิดา ต่อมาได้มาอยู่ในสำนักของพระอาจารย์ข้าง วัดสระเกศ ได้ทรงเล่าเรียนสืบมาจนกระทั่งได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร

ทรงบรรพชา

เมื่อพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณร อยู่ในสำนักพระอาจารย์ข้าง วัดสระเกศ ได้ทรงเริ่มศึกษาภาษาบาลี ทรงศึกษามูลกัจจายน์ สามเณรศึกษา รวมทั้งพระธรรมวินัย ตลอดจน ตำราโหราศาสตร์ ต่อมาได้ทรงศึกษาในสำนักของพระธรรมกิติ (เม่น) บ้าง ในสำนักสมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) บ้าง และในสำนักพระยาธรรมปรีชา (ทิม) บ้าง

พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นครั้งแรก ทรงได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้อีก ๑ ประโยค รวมเป็น ๔ ประโยค

ทรงอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อมีพระชนมายุครบอุปสมบท ทรงอุปสมบท ณ วัดสระเกศ โดยมีสมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) วัดสุทัศน์เทพวราราม เป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมทานาจารย์ (จุ่น) วัดสระเกศ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระธรรมกิติ (เม่น) วัดสระเกศ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ทรงมีพระนามฉายาว่า ฉฺวาโณทโย

หลังจากที่ทรงอุปสมบทแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีก ทรงได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมอีกครั้ง ได้เป็นเปรียญ ๖ ประโยค เมื่อทรงสอบได้เปรียญ ๖ ประโยคแล้ว ทรงคิดว่าจะหยุดสอบไม่เข้าแปลต่อไปอีก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบ จึงทรงมีรับสั่งให้เข้าแปลประโยค ๗ ต่อ จึงต้องทรงรับสนองพระกระแสรับสั่งเข้าแปลต่อไป และก็ทรงแปลได้อีก ๑ ประโยค ได้เป็นเปรียญ ๗ ประโยค และในปีต่อมาทรงแปลได้เป็นเปรียญ ๘ ประโยค

พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงอีกครั้ง และทรงได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยค พระองค์แรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้นำรถยนต์หลวงมาส่งจนถึงพระอาราม และนับตั้งแต่นั้นมาจึงเป็นธรรมเนียมว่า ถ้าเปรียญรูปใดสอบได้ ๙ ประโยค ก็จะทรงพระกรุณาโปรดให้นำรถยนต์หลวงส่งเปรียญรูปนั้นจนถึงพระอาราม

สมณศักดิ์และตำแหน่งหน้าที่ในการพระศาสนา

- พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อทรงได้เป็นเปรียญ ๙ ประโยคแล้ว ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการสนามหลวงสอบไล่พระปริยัติธรรม ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่ พระปิฎกโกศล
- พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงเป็นพระคณาจารย์โท ฝ่ายคันถธุระ และทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศ

- พ.ศ. ๒๔๕๗ เมื่อย้ายสถานที่สอบพระปริยัติธรรมจากในพระบรมมหาราชวัง ไปทำการสอบที่ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และเปลี่ยนระบบการสอบจากการแปลด้วยปากมาเป็น สอบด้วยวิธีเขียน ก็ทรงดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการตรวจประโยคด้วย
- พ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งตั้งให้ทรงเป็น แม่กองธรรมสนามหลวง จังหวัดนครราชสีมา
- พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชเวที และในศกเดียวกันนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงแต่งตั้งให้ทรงเป็นแม่กองธรรมสนามหลวง จังหวัดกาญจนบุรี
- พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๖๖ ทรงได้รับหน้าที่เป็นแม่กองธรรมสนามหลวงมณฑลภูเก็ต และในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพเวที
- พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสระเกษ และในศกเดียวกัน พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงแต่งตั้งให้เป็น เจ้าคณะแขวงเหนือ จังหวัดธนบุรี และเป็นแม่กองธรรมสนามหลวงมณฑลภูเก็ตอีกครั้ง
- พ.ศ. ๒๔๖๘ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นแม่กองธรรมสนามหลวงมณฑลนครราชสีมา
- พ.ศ. ๒๔๗๐ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมเจดีย์ และทรงดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม ตลอดมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔
- พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ พระธรรมวโรดม
- พ.ศ. ๒๔๙๖ ทรงได้รับพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

สมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ขึ้น โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภาและรัฐบาล ได้รับสนองพระบรมราชโองการให้ประกาศพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับนี้ให้มีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา พระองค์ก็ได้ทรงดำรงตำแหน่งผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ตามผลแห่งพระราชบัญญัติฉบับนั้นตลอดมา

ครั้นถึงวันเสาร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๓๒๕ ตรงกับวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

สถาปนา สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (อยู่ ญา โนนทมหาเถร) เป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระเกียรติคุณ

ด้านการปกครอง

พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อครั้งทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพเวที ได้รับพระบรมราชโองการโปรดให้รับตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสระเกศ และเมื่อได้ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแล้ว ก็ได้ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้บรรพชา อุปสมบทกุลบุตรตลอดมา พร้อมทั้งได้ทรงทำหน้าที่ให้การศึกษอบรมแก่พระภิกษุสามเณร และศิษย์ในวัด ให้ได้รับการศึกษาด้วยดีตลอดมา

ด้านการศึกษา

ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าสำนักเรียนวัดสระเกศ พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ส่งเสริมการศึกษา พระปริยัติธรรม ทั้งแผนกบาลีและนักธรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป มีพระภิกษุสามเณรทั้งในวัดและต่างวัด ได้มาอาศัยศึกษาเล่าเรียน จนมีนักเรียนสอบไล่ได้นักธรรมและบาลีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากทุกปี

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงดำรงตำแหน่งเป็นองค์อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาตั้งแต่เริ่มเปิดการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐

ด้านการพระศาสนา

พระองค์ทรงสนับสนุนและยกย่องพระภิกษุผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระศาสนา ทรงสนับสนุนองค์การ สมาคมที่ทำงานพระศาสนาในด้านนี้ เมื่อพระองค์ทรงได้รับสถาปนาดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ทรงบริหารการคณะสงฆ์ โดยมีทรงคำนึงถึงความชราภาพ ทรงทำทุกอย่างเพื่อความสงบสุข ของสังฆมณฑล พระองค์ทรงรับสั่งเสมอว่า สังฆราช ไม่ใช่ สังฆราชิ(ความแตกแยกแห่งสงฆ์)

ในด้านการติดต่อกับชาวต่างประเทศ พระองค์ทรงปฏิสันถารต้อนรับอาคันตุกะนั้น ๆ ได้อย่าง พอเหมาะพอดี แม้บางครั้งผู้เข้าเฝ้าจะเป็นคนต่างศาสนา พระองค์ก็ทรงสามารถปฏิสันถารให้เหมาะแก่ผู้นั้น ได้ โดยมีขาดตกบกพร่อง

ด้านโหราศาสตร์

พระเกียรติคุณที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของพระองค์ ก็คืออัจฉริยภาพทางโหราศาสตร์ นอกจากนี้ยังทรงเชี่ยวชาญทางพิธีกรรม และไทยคดีอื่น ๆ อีกหลายด้าน เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชนในด้านต่าง ๆ ที่ทรงเชี่ยวชาญด้วยพระเมตตาธรรม โดยไม่เลือกชั้นวรรณะตลอดมา

ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์พระอาราม

พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสระเกษแล้ว ก็ได้ทรงเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถทั่วทั้งหลัง เสนาสนะ และถนนในวัดให้มีสภาพดีขึ้นกว่าเก่า ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระบรมพรพตจนเสร็จเรียบร้อย ทรงสร้าง โรงเรียนพระปริยัติธรรมและหอสมุดของวัดขึ้น และได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียงรอบพระอุโบสถ และพระองค์ได้ทรงกำหนดการบูรณปฏิสังขรณ์ เสนาสนะทั่วทั้งพระอารามไว้ แต่ยังมีได้ทรงทำให้สำเร็จพระองค์ก็สิ้นพระชนม์เสียก่อน

พระอวสานกาล

โดยปรกติสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญา โณ ทม มหาเถร) ทรงมีพระพลามัยสมบูรณ์ แข็งแรงดีมาตลอด แต่เพราะทรงชราภาพ พระองค์จึงทรงประชวรด้วยโรคพระหทัย และได้ทรงเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้เพียง ๔ วัน พระองค์ก็เสด็จกลับมาประทับที่วัด พระอาการดีขึ้นโดยลำดับ จนเมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้เกิดพระโลหิตอุดตันในสมอง แต่เพราะพระองค์ทรงชราภาพแล้วสุดที่คณะแพทย์จะถวายการพยาบาล ได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง สัปตศก จ.ศ. ๑๓๒๗ ตรงกับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ เวลา ๐๒.๒๐ น. สิริพระชนมายุได้ ๕๐ พรรษา ๕ เดือน ๑๔ วัน ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๒ ปี ๑๑ วัน